

Kaatuneitten Omaisten Liitto ry

SOTAORPOJEN KUNTOUTUS

KAATUNEITTEN OMAISTEN LIITTO RY ESITTÄÄ

Sotaorpojen kuntoutus

Muutosesitys lakiin 1039/1997. Laki eräissä Suomen sotiin liittyneissä tehtävissä palvelleiden kuntoutuksesta.

1 §. Lain soveltamisala

Ehdotetaan lisättäväksi: kuntoutusta voivat saada vuosien 1939-1945 sotiin liittyneissä tehtävissä menehtyneiden elossa olevat lapset, jotka jäivät orvoiksi isästään, äidistään tai molemmista vanhemmistaan.

Vuosien 1939-1945 sotien ajaksi katsottaisiin talvisodan aika 30.11.1939-13.3.1940, jatkosodan aika 25.6.1941-19.9.1944 ja Lapin sodan aika 15.9.1944-27.4.1945.

2 §. Todistus perusteesta

Ehdotetaan lisättäväksi: Kuntoutusoikeuden saamiseksi henkilön tulee olla sotaorpotunnuksen saanut tai muuten voida osoittaa Sota-arkiston antamalla todistuksella, että hänen isänsä tai äitinsä tai molemmat vanhemmat ovat sodassa tai myöhemmin sodassa saamiensa vammojen tai sairauksien seurauksena menettäneet henkensä.

Valtiokonttori hyväksyy vuosittain kuntoutukseen otettavat. Kuntoutukseen pääsy ja järjestelmän vuotuiset kustannukset määräytyisivät tarkoitukseen kulloinkin myönnettävien varojen mukaan.

Kuntoutuksen tarkoituksena on kuntoutettavan toimintakyvyn edistäminen ja säilyttäminen niin, että henkilö mahdollisimman pitkään selviytyy itsenäisesti jokapäiväisistä toiminnoistaan.

Kuntoutukseen voidaan valita sellainen 2 §:ssä tarkoitetun sotaorpotunnuksen tai Sota- arkistosta todistuksen saanut henkilö, jolle kuntoutuksen saaminen toimintakyvyn edistämiseksi, säilyttämiseksi tai muusta syystä on tarpeellista.

Kuntoutukseen hyväksyttäviä valittaessa tulee ottaa huomioon kuntoutuksen tarve ja kiireellisyys. Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen, että henkilön, jonka vamma tai sairaus aiheuttaa toimintakyvyn häiriötä, on mahdollisuus päästä kuntoutukseen."

Kuntoutukseen voidaan valita sotaorpo, joka tarvitsee psykososiaalisen ja /tai fyysisen toimintakyvyn ylläpitämiseen ja parantamiseen kuntoutusta, ja jolla ei ole ikänsä tai taloudellisen tilanteensa vuoksi mahdollisuutta sitä itse hankkia.

Vaihtoehtoisesti sotaorpojen kuntoutus lisätään asetukseen 1251/2018. Valtioneuvoston asetus sotainvalidien puolisoiden ja leskien sekä sotaleskien kuntoutuksesta.

Sotalesket ja sotaorvot ovat aikanaan olleet saman sotilastapaturmalain piirissä ja olisi luonnollista, että heihin kohdistuvat toimenpiteet olisivat saman lainsäädännön piirissä.

PERUSTELUT KAATUNEITTEN OMAISTEN LIITON ESITYKSELLE

Isän kuoltua syntyi uusi sosiaaliluokka: sotalesket perheineen. Useimmat heistä olivat muuta väestöä heikommassa asemassa.

- Sotalesken saama vuosieläke vastasi kirvesmiehen kolmen kuukauden palkkaa. Lapsen eläkkeellä sai noin kolme kiloa voita. Toimeentulon riittämättömyys lasten kannalta keskeisinä kasvun vuosina johti sotaorvot muita ikäisiään heikompaan asemaan. Omat vaikeutensa oli perheillä, jotka lisäksi olivat joutuneet evakkomatkalle.

- Koska eläkkeet eivät riittäneet perheen elantoon, äidit joutuivat hakeutumaan ansiotyöhön. Useimmat olivat vailla ammattikoulutusta. Koska päivähoitoa ei ollut, lapset olivat vanhempien sisarusten kanssa kotona tai kulkivat äidin mukana töissä.

Koska sotaleskien leskeys aiheutui yhteiskunnan kannalta merkittäväksi tapahtumaksi määritellystä tapahtumasta, sankarikuolemasta, he saivat eräänlaisen kansakunnan leskien aseman

- Äideille kasaantui kohtuuton taakka: talousvastuu ja lastenkasvatus. Kaikki äidit eivät jaksaneet. Muiden pelkojen lisäksi lapset pelkäsivät äidin kuolemaa. Yhteiskunta ei tunnistanut miehen kaatumisen aiheuttamaa traumaa. Lapset kuitenkin aistivat äidin surun. Lapset oppivat vaikenemaan, raskaista kotiolosuhteista ei puhuttu.

Hyvä tarkoitus ammattiin kouluttamisesta toteutui harvoin, työurat jäivät lyhyiksi

- Lainsäädännön oli tarkoitus turvata sotaorvolle saman tasoinen koulutus kuin isä olisi pystynyt tarjoamaan. Sotaorpoja koulutettiin pääasiassa niille aloille, joita hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen tarvittiin. Tieto koulutusmahdollisuuksista kulki sattumanvaraisesti ja monella ei ollut realistisia mahdollisuuksia koulunkäyntiin. Ei ollut varaa, kotona tarvittiin työvoimaa tai oli lähdettävä heti kansakoulun jälkeen ansiotyöhön hankkimaan perheelle parempaa toimeentuloa. Kuntien tarjoama neuvonta oli puutteellista. Tiedonvälitys oli tuohon aikaan alkeellista. Moniin perheiseen ei tullut edes sanomalehteä. Asioinnin kannalta välttämätön puhelin oli harvassa sotaleskiperheessä.

- Lapsena alkanut kova työnteko, palkkatyö fyysisesti raskailla aloilla on johtanut varhaiseen työkyvyttömyyteen. Täten työurat ovat osalla sotaorvoista jääneet lyhyiksi ja sen seurauksena eläkkeet pieniksi.

Sotaorpous on vaikuttanut persoonallisuuden piirteisiin

- Isän ikävä on kulkenut läpi elämän mukana. Ei ollut isää, joka olisi opettanut tai ollut mukana lapsen harrastuksissa ja juhlissa. Isän ja perheen mallin puuttuminen on vaikuttanut myös sotaorpojen parisuhteisiin. Piilotajuntaan rakentunut ihanneisän malli heijastettiin omaan puolisoon. Ongelmia tuli, kun arki ei ollutkaan sellainen, millaiseksi se oli haaveissa kuviteltu.

- Osa tytöistä kertoo menneensä nuorena naimisiin saadakseen turvaa, etsineensä isän kaltaista puolisoa tai päästäkseen pakoon kodin ahdistavaa ilmapiiriä.
  Myös isänä oleminen on ollut haasteellista: miten osaan kasvattaa omia lapsia, kun ei ole isän mallia. Kun lapsuuden perheessä ei ollut aikaa hellyydelle, sitä ei ole osattu osoittaa omassakaan perheessä. Sotaorpojen tunneperintö on työstämättä. Siksi sotaorvot tulisi saattaa muiden sodista kärsineiden kanssa yhdenvertaiseen asemaan muun muassa tarjoamalla heille oikeus kuntoutukseen.

- Osa sotaorvoista on kertonut pelon, turvattomuuden ja vajavuuden tunteista, syrjinnästä ja surunsekaisesta kateudesta niitä kohtaan, joilla oli isä. Tällaisten tunteiden taustalla oleville lapsuuden kokemuksille ei ollut sijaa, vaan ne torjuttiin piilotajuntaan. Osa tunteista on siirtynyt aikuisilta, osa on syntynyt oman kokemusmaailman kautta. Käsittelemättä jääneet tunteet ovat vaikuttaneet minäkuvaan. Sotaorvot ovat kokeneet itsensä ulkopuolisiksi tai jotenkin vajavaisiksi. Heikko itsetunto on vaikeuttanut sosiaalista kanssakäyntiä ja johtanut alisuoriutumiseen niin koulussa kuin työelämässä.

- Heikko itsetunto näkyy myös sosiaalisissa suhteissa. Isätön ja köyhä lapsi on aina varauksellinen. Vajavuuden tunteeseen liittyy näyttämisen halu: täytyy olla paras.

Liitteet:

Isättömyyden pitkä varjo. Hannu Niskanen ja Kaija Sepponen Kanava 3/2019
Sotaorvot on poistettu arkistojen hämärään, Martti Valkonen Kanava 4/2019
Sotaorvot olisi saatava lakisääteisen kuntoutuksen piiriin. Hanna Tähti. Kanava 5/2019

**HANNU NISKANEN-
KAIJA SEPPONEN**

ISÄTTÖMYYDEN PITKÄ VARJO

Sotaorvot tulisi saattaa yhdenvertaiseen asemaan muiden sodista kärsineiden kanssa.

Sotaorpo on lapsi, jonka isä, äiti tai molemmat kaatuivat sodissamme 1939–1945 tai kuolivat myöhemmin sodan aiheuttaman sairauden tai vamman vuoksi. Sotien päätyttyä maassamme oli noin 55 000 sotaorpoa.

Nykyisin sotaorpoja lienee elossa 20 000–25 000. Kaatuneitten Omaisten Liiton (KOL) ylläpitämään rekisteriin heistä on ilmoittautunut noin 16 000. Suurin osa orpoutui sotavuosina tai heti sodan jälkeen. Myöhemmin orvoiksi jääneet muodostavat pienen vähemmistön.

Sodanjälkeisessä ilmapiirissä sodan aiheuttamista menetyksistä ei sopinut puhua. Suru oli kannettava hiljaa vaieten. Lapsena salattu asia uskalletaan kertoa vasta nyt, kun ei enää tarvitse pelätä kiusaamista, kateutta tai pilkantekoa.

Ruuasta oli puutetta ja vesi jäätyi saaviin

Sotalesket lapsineen joutuivat ilman omaa syytään tilanteeseen, jossa arki oli järjestettävä uudelleen. Perinteisesti isä oli huolehtinut toimeentulosta. Sotaa edeltäneenä aikana naiset jäivät yleensä kotiin perheen perustamisen jälkeen. Äitien työssäkäyntiä pidettiin yhteiskunnallisena epäkohtana: ansiotyössä käyvä äiti oli ajan käsityksen mukaan kevytmielinen ja mukavuudenhaluinen. Sota muutti suhtautumista naimisissa olevien naisten työssäkäyntiin.

Sotaleskien ja heidän perheidensä toimeentulo piti järjestää nopeasti. Sotaleski sai eläkkeen, joka vastasi vuositasolla kirvesmiehen kolmen kuukauden palkkaa. Jos perheellä oli esimerkiksi velaton maapaikka tai äidillä ammatti, leskeneläke oli hyvä lisä. Elämä jatkui kohtuullisen turvattuna.

Ammattitaidottomille sotaleskille järjestettiin koulutusta. Uuden ammatin piti olla sellainen, että sotaleski pystyi tekemään töitä kotona tai kodin lähistöllä. Tämän vuoksi naisia koulutettiin ompelijoiksi. Äitien kurssin ajaksi lapset sijoitettiin lastenkotiin tai sukulaisten hoiviin.

Köyhyys korostuu sotaorpojen kertomuksissa. Ruuasta ja vaatteista oli puutetta, asunnot olivat hataria, vesi jäätyi saaviin oven pielessä. Äiti kehotti lapsia kastamaan perunoita suolavedessä, jotta ateria tuntuisi ruokaisammalta. Kauppias ei antanut velkaa, kun vanha oli maksamatta.

Omat vaikeutensa oli perheillä, jotka olivat joutuneet evakkomatkalle ja vieraaseen ympäristöön. Raskaista kotioloista opittiin vaikenemaan. Oli häpeällistä puhua niistä vieraille.

Isän ikävä on kulkenut mukana läpi elämän

Yhteiskunta ei tunnistanut miehen kaatumisen aiheuttamaa psyykkistä traumaa. Lakitekstien perusteluissa todetaan, että *"sotaleskillä ei ole sellaista näkyvää vammaa kuin esimerkiksi sotainvalideilla. Sen vuoksi heidät on helpompi sijoittaa työelämään"*.

Kotona äidin suru näkyi. Lapset oppivat tarkkailemaan äidin jaksamista. Keskeisenä nousi esille pelko äidinkin kuolemasta. Jos äiti kuolisi, he jäisivät yksin. Piti olla kiltti ja kuuliainen, melkein näkymätön.

Ajateltiin, että lapset eivät ymmärrä eivätkä osaa myöskään surra. Kuitenkin lapset surivat ja odottivat isää. Se näkyi surunsekaisena katkeruutena, kun toisten isät palasivat rintamalta ja olivat mukana koulun juhlissa tai urheilukilpailuissa. Ei ollut isää, joka olisi neuvonut pulmatilanteissa tai puolustanut, kun toiset kiusasivat. Keskeinen kokemus sotaorvoilla on läpi elämän mukana kulkenut isän ikävä.

Sotalesket voi jakaa karkeasti kolmeen ryhmään (Sepponen): 1) selviytyjät, joiden elämä

jatkui kohtuullisen normaalilla tavalla, 2) katkeroituneet, jotka eivät päässeet yli miehensä kuolemasta ja siirsivät omat negatiiviset tunteensa lapsiinsa, ja 3) murtuneet sotalesket, jotka eivät kyenneet huolehtimaan lapsistaan eivätkä taloudestaan.

Kahdessa jälkimmäisessä perhetyypissä lapset joutuivat ottamaan kantaakseen aikuisen taakan ja roolin. Eräs sotaorpo kertoo: *"Huokasin helpotuksesta, kun koulu alkoi. Sain olla jälleen lapsi. Minun piti käydä kaupassa, laskea, mihin ostoksiin rahat riittivät ja hoitaa pikkusisaruksia. Olin alle 10-vuotias."*

Moni olisi halunnut oppikouluun, mutta ei saanut mahdollisuutta

Sota-aikana koulunkäynti oli keskeytyksissä osassa Suomea. Kouluja oli muutettu sotilaskäyttöön sairaaloiksi tai tukikohdiksi. Opettajia oli rintamalla.

Muuan evakkona ollut sotaorpo kertoo, että hän oli joutunut käymään koulua yli kymmenessä eri koulussa. Joitakin aineita opiskeltiin useampaan kertaan ja joitakin aineita jäi kokonaan opiskelematta riippuen siitä, missä koulussa milloinkin satuttiin olemaan. Koulusta tuli poissaoloja, kun äidillä oli pyykki- tai asioidenhoitopäivä, jolloin piti olla lapsenvahtina. Poikia lähti kesken koulun uitolle tai savottatöihin. Osa sotaorvoista kertoo, että he joutuivat käymään navetassa aamuin illoin. Opettaja oli moittinut, että he "haisivat navetalle".

Moni sotaorpo muistelee katkerana, että olisi halunnut lähteä oppikouluun, mutta kotona tarvittiin apua eikä koulunkäyntiin ollut varaa. Myös isäpuolet saattoivat evätä lapselta kouluun pääsyn.

Pohjois-Pohjanmaan eteläosassa tehdyn kyselytutkimuksen (Sepponen 2015) mukaan 79 prosentilla sotaorvoista koulunkäynti jäi alun perin kansakouluun. Tämä kuvaa omalta osaltaan, että lapsuusajan koulunkäyntimahdollisuudet olivat rajalliset. Monet ovat kuitenkin aikuisena opiskelleet tohtoriksi asti, ja moni on työskennellyt yrittäjänä. Tämä antaa viitteitä siitä, että valmiuksia opiskeluun olisi ollut, jos siihen olisi ollut mahdollisuuksia.

Sotaorpojen työhuoltolain mukaan sotaorvon tuli saada sellainen koulutus, jonka hänen isänsä olisi pystynyt tarjoamaan. Suurin osa sodassa menehtyneistä oli maatalous- ja työväestöä. Kaatuneitten perheiden taloudellinen asema ja koulutustukia koskenut lainsäädäntö rajasivat monien sotaorpojen opiskelumahdollisuuksia ja jopa sulkivat ne kokonaan. Monelta puuttui aito valinnan mahdollisuus.

Lisäksi vain harvat sotaorvot tiesivät yhteiskunnan tukemista koulutusmahdollisuuksista. Viranomaiset eivät huolehtineet tiedottamisesta riittävästi. Monet kokivat huonoa kohtelua ja jopa nöyryytyksiä asioidessaan viranomaisten kanssa.

Sotaorpojen työurat ovat jääneet keskimääräistä lyhyemmiksi. Maatalousvaltaisilla alueilla sotaorvot joutuivat raskaisiin töihin jo lapsina ja ohjautuivat myöhemminkin fyysisiin ammatteihin. Terveys ei kestänyt eläkeikään saakka.

Lapista oleva sotaorpo kertoo, että isän kaatuminen mursi äidin mielenterveyden. Hän joutui vanhimpana lapsena ottamaan jo varhain vastuun sekä äidistä että sisaruksista ja menemään kesken kansakoulun kauppaan töihin, jotta perheelle olisi saatu ruokaa. Raskaiden pakettien nosteleminen vioitti selkää, ja hän joutui vain 50-vuotiaana työkyvyttömyyseläkkeelle.

Isän kuolema saattoi myös yhdistää perhettä ja lujittaa äidin ja lasten välejä

Lääkäri ja psykoanalyytikko Martti Siirala on jo 1960-luvulla pohtinut taakkasiirtymää. Taakkaperspektiivi merkitsee vaiettujen ja työstämättömien traumaattisten kokemusten siirtymistä sukupolvelta toiselle. Se, mikä ei tule yhteisesti jaetuksi esimerkiksi puhumalla, tulee jonkun kannettavaksi.

Sodan vaikutuksista vaiettiin pitkään suomalaisessa yhteiskunnassa. Kokemuksen käsittelemisen tarpeesta kertovat perustetut sotaorpoyhdistykset ja vertaisryhmät sekä lukuisat sotaorpojen tarinoista koostetut kirjat.

On mahdotonta sanoa, kuinka suurelle osalle sotaorpoja lapsuuden kokemukset ovat olleet traumatisoivia. Osalle heistä keskeisin tunne on äidin luoma turva ja huolenpito. Isän kuolema yhdisti perhettä ja lujitti äidin ja lasten välejä. Työ ja vastuu kasvattivat sisua ja omatoimisuutta. Tarinoissa korostuu myös isovanhempien ja lähisukulaisten merkitys. Heidän ja naapurien tuki auttoi elämässä eteenpäin.

Sotaorpojen kohtalot ovat erilaisia, mutta yhteisiä piirteitä löytyy. Sota katkaisi heidän elämänsä luontaisen kehityskulun. Lapsuuden ja nuoruuden kehitysvaiheet jäivät osittain elämättä. Monet sotaorvot joutuivat ottamaan aikuisen roolin ja vastuun liian aikaisin. Nuoruus on elämänvaihe, jonka aikana yksilö etsii voimavarojaan, minuuttaan ja identiteettiään. Nuoruusikä tarjoaa uusia mahdollisuuksia kehittyä ja kasvaa. Niitä monilla sotaorvoilla ei ollut.

Sari Närettä mukaillen sotaorvoille muodostui lunastajaidentiteetti: olemassaolon oikeutus tuli toisten palvelemisesta. Aikuisenakin he piiskasivat itseään eteenpäin. Sama ihmissuhdemalli siirtyi työelämään. Moni sotaorpo työskenteli ammatissa, jossa saattoi auttaa tosia.

Perheen mallin puuttuminen on vaikuttanut sotaorpojen parisuhteisiin

Osa sotaorvoista kertoo pelon, turvattomuuden ja vajavuuden tunteista, syrjinnästä ja surunsekaisista kateudesta niitä kohtaan, joilla oli isä. Tällaisten tunteiden taustalla olevien lapsuudenkokemusten käsittelylle ei ollut sijaa, vaan ne torjuttiin piilotajuntaan. Osa tunteista on siirtynyt aikuisilta, osa on syntynyt oman kokemusmaailman kautta. Käsittelemättä jääneet tunteet ovat vaikuttaneet minäkuvaan.

Sotaorvot ovat kokeneet itsensä ulkopuolisiksi tai jotenkin vajavaisiksi. Heikko itsetunto on vaikeuttanut sosiaalista kanssakäyntiä ja johtanut alisuoriutumiseen niin koulussa kuin työelämässä.

Heikko itsetunto näkyy myös sosiaalisissa suhteissa. Isätön ja köyhä lapsi on aina varauksellinen. Vajavuuden tunteeseen liittyy näyttämisen halu: täytyy olla paras. Tiimi- ja verkostoitumistaitoja edellyttävässä yhteiskunnassa näyttämisen tarve ei ole paras mahdollinen keino selvitä, kuten ei sekään ajatus, että kaikesta täytyy selvitä yksin.

Isän ja perheen mallin puuttuminen on vaikuttanut myös sotaorpojen parisuhteisiin. Piilotajuntaan rakentunut ihanneisän malli heijastettiin omaan puolisoon. Ongelmia tuli, kun arki ei ollutkaan sellainen millaiseksi se oli haaveissa kuviteltu.

Osa tytöistä kertoo menneensä nuorena naimisiin saadakseen turvaa, etsineensä isän kaltaista puolisoa tai päästäkseen pakoon kodin ahdistavaa ilmapiiriä.

Myös isänä oleminen oli haasteellista: miten osaan kasvattaa omia lapsia, kun ei ole isän mallia? Kun lapsuuden perheessä ei ollut aikaa hellyydelle, sitä ei osattu osoittaa omassakaan perheessä. Sotaorpojen tunneperintö on työstämättä. Siksi sotaorvot tulisi saattaa muiden sodista kärsineiden kanssa yhdenvertaiseen asemaan muun muassa tarjoamalla heille oikeus kuntoutukseen. ■

Kanava,
Helsinki

Arvoisa Kanavan toimitus,

tarjoan lehteenne alla olevaa reagointiani kolmosnumerossa olleeseen sotaorpokirjoitukseen.

Helsingissä 12.4.2019
Martti Valkonen
martti.valkonen@kolumbus.fi
040 7693821

Katajanokanranta 15 A 4
00160 Helsinki

- - - - - - -

- - - - - - - - - -

Sotaorvot on jo poistettu arkistojen hämärään

Lukiessani kenttäpiispa emeritus Hannu Niskasen ja kasvatustieteen tohtori Kaija Sepposen kirjoitusta sotaorpojen kohtelusta ja asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa ("Isättömyyden pitkä varjo" Kanava 3/2019) mieleeni palautui oitis kolme surullisen mainiota esimerkkiä yhteiskunnan, vallankäyttäjien ja sitä myötä valtiovallan asenteista sotaorpoihin:

Jonakin vuonna vuosien 1958-62 kuluessa Suomen hallitus ja eduskunta tekivät rohkean päätöksen muistaa sotaorpoja ja säätivät lain, joka määräsi valtion maksamaan jokaiselle sotaorvolle "verirahaa" kertasummana ja korvauksena. Se oli rohkea päätös, koska sodasta oli tuolloin kulunut vasta 15 vuotta ja kaikkea työtä sotaleskien ja -orpojen tukemiseksi saatettiin mustata "paluuksi fasismiin". Se oli aikaa, jolloin neuvostopropaganda pitkälti hallitsi maiden välisiä suhteita.

"Verirahan" määrän olen unohtunut, mutta sen muistan, että se oli "vanhan markan" ja "uuden markan" välisellä rajalla, kun vanhoista markoista pyyhittiin kaksi nollaa pois, jolloin satasesta tuli yksi uusi markka.

Summa oli ehkä 90.000 vanhaa tai 900 uutta markkaa tai se saattoi olla 110.000 vanhaa tai 1.100 uutta markkaa. Kumpanakaan se ei ollut maata kääntävä eikä suinkaan sellainen korvaus isän menettämisestä, että sillä olisi voinut käytännössä hankkia yhtään mitään erityistä. Raha kului päivittäiseen elämään lähinnä ruokapöydässä, joka ei kenelläkään tuolloin ollut runsas. Tuollaiset summat jokainen normaali isä olisi joka vuosi käyttänyt lastensa hyväksi.

Mutta "verirahan" tehtävänä olikin päästää valtiovalta, Suomen valtio ja kansakunta kaikesta velkavastuustaan eräänlaisina "sotavelallisina" eniten kärsineitä sotaorpolapsien vuosiluokkia kohtaan.

"Verirahan" saadaksemme meidän piti allekirjoittaa paperi, jossa me sotaorvot luovuimme kaikista oikeuksistamme ja vaatimuksistamme valtiovaltaa kohtaan. Sitä voisi rinnastaa Abelin ja Kainin perheriitaan, jossa toinen luopui esikoisoikeuksistaan hernekeittolautasellista vastaan.

Minä allekirjoitin paperin ja samoin teki sisareni ja arvatenkin kaikki nuo kymmenet tuhannet muutkin sotaorvot. Paperit lienee taltioitu jonnekin kansallisarkiston kallioluoliin todistuskappaleina siitä, että me kaikki sotaorvot olemme luvanneet pitää suumme kiinni ja vaieta tai asian laadun huomioonottaen paremminkin vannoneet vaikenevamme hautaan saakka isiemme menettämisestä isänmaan puolustustaisteluissa maahan tunkeutunutta vihollista vastaan.

Tuo valtiovallan vaatima kuittaus ja vaikenemisvakuutus lienevät olleet se viimeinen salpa, joka on ainakin alitajuisesti hillinnyt sotaorpoja korottamasta ääntään erityisoikeuksiensa tunnustamiseksi. Allekirjoitushan oli vapaaehtoinen. "Verirahaa" ei ollut pakko ottaa vastaan, jos halusi säilyttää oikeutensa esittää korvausvaatimuksia.

Nuorina opiskelijoina harva sotaorpo ymmärsi "verirahan" taustat realistisella tavalla. Saatuja pennejä pidettiin ensimmäisenä osamaksuna.

Toinen soveltuva esimerkki valtiovallan edustajien asenteista sotaorpoja kohtaan lankesi sisareni ja minun ylle sotaleskiäitimme kuoltua korkeassa 93 vuoden iässä.

Jatkosodassa kaatuneen isämme jälkeen oli tehty sota-ajan tavan mukaan heti perintöverotus, jossa puolet omaisuudesta kirjoitettiin lain mukaan leskelle ja toinen puoli jaettiin kahden lapsen kesken. Holhoojana leski hallitsi myös lasten osuuksia. Sodassa kaatuneiden jättämää perintöä ei tietenkään verotettu kohtuusyistä ja se oli kirjoitettu lakiin.

Käsitellessään äitimme jäämistön perintöverotusta Uudenmaan lääninverovirasto ohitti kuitenkin täysin sodanaikaiset perukirjat ja mätkäisi sisarelleni ja minulle täydet perintöverot sekä äitimme että isämme osuuksista.

Soitin lääninverovirastoon perukirjan tehneelle virkailijalle ja selitin hänelle tilanteen ja sodanaikaiset lait, joiden mukaan kaatuneiden jäämistöstä ei kanneta perintöveroa. Virkailija kiivastui ja lyhyen keskustelun jälkeen sanoi: "Sodasta on niin pitkä aika, ettei kukaan enää muistele sellaisia. Teidän on maksettava nämä perintöverot tai panemme ne ulosottoon."

Tuo on äärimmäinen esimerkki siitä, ettei sana "sotaorpo" merkitse yhtään mitään valtion virastoissa. Meidän tapauksessamme verovirkailija verotti meiltä kahteen kertaan sodassa isänmaan puolesta kaatuneen isämme, reservinupseerin, jäämistöstä ja korostaakseen uhkaustaan pikaisesta ulosmittauksesta puhui selvästi vihaisena ja osoitti halveksuntaansa muinaisreliikkeinä pitämiään sotaorpoja kohtaan. "Sotaorvot" eivät olleet hänelle ihmisiä, vaan asia, joka on vanhentunut ja siirretty arkistoon.

Puhelinkeskustelu ei tietenkään päättynyt siihen. Totesin hänelle yksinkertaisesti, että minä ja varmaan suurin osa muistakin sotaorvoista olemme tunteneet elämämme aika ajoin surullisen vajavaiseksi ja sanoin kaatuneen isäni käväisseen mielessäni toisinaan päivittäin pitkiä aikoja ja yhä edelleen käväisevän. Isä ja isättömyys ovat asioita, jotka ovat alitajunnassa pysyvästi eivätkä ne pysy hiljaa. Sotaorvot ja sotalesket ovat aina olleet kansakuntien henkisiä ja aineellisia sijaiskärsijöitä.

Verovirkailija vaikeni hetkeksi, mutta mieltään muuttamatta toisti, että ulosotto sakkokorkoineen uhkaa elleivät verorahat tule valtion tilille.

Me tietysti maksoimme isämme jäämistöstä määrätyt perintöverot. Tietenkin saman tien olimme tehneet oikaisupyynnön verotuksen virheestä. Asianmukaisessa järjestyksessä valtiokonttori palautti parin kuukauden kuluttua meille maksamamme summat, mutta ilman hyvityskorkoa.

Alun perin ajattelin, että verovirkailija pyytää nöyrästi anteeksi tapahtunutta virhettä ja erehdystä ja lupaa lähettää uuden nollaveropäätöksen, mutta se oli sotaorvon turha ja tyhmä vilpitön ajatus. "Sotaorvothan" ovat asioista riippuen virkailijoille pelkkiä nollia, tai ehkä ei edes nollia. Siinä ajattelussa sotaorpoja ei yksinkertaisesti ole.

Kanavan julkaiseman kirjoituksen herättämä kolmas muistikuvani sotaorpojen kirotusta kohtalonvaelluksesta palaa omiin opiskeluaikoihini. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta on vuosikymmenien ajan järjestänyt itsenäisyyspäivän iltana soihtukulkueen Hietaniemen sankarihaudoilta presidentinlinnan ohi Suurtorille. HYY:n hallitus johtaa kulkuetta ja pitää perinteiset puheet marssijoille ja ylioppilaskuoro laulaa matkalla presidentille.

1950-60-lukujen vaihteessa muuan HYY:n hallitukseen kuulunut kaverini kertoi lyhyestä tokaisusta, jonka sanoi toinen hallituksen jäsen hallituksen kokoonnuttua sankarihautausmaan suuren ristin juurelle. Toinen HYY:n hallitusherra kuiskasi kommenttinsa vieressään seisseen kaverini korvaan puhuttuaan isänmaan vapauden puolesta kaatuneiden muistolle: "Omapa oli syynsä, miksi menivät sinne!"

Minun kaverini sattui olemaan sotaorpo, mutta sankarivainajia halveksinut hallitustoveri ei tiennyt sitä - tai sitten hän tiesi ja antoi ylenkatseensa loukata mielin määrin ja tarkoituksella myös samassa vallanpitäjien pöydässä istuvia.

Sittemmin tuo ylioppilaskunnan johtajiin kuulunut sankarivainajien halveksija eteni vakaasti virkauria ja päätyi lopulta Suomen Pankin johtokunnan jäseneksi. Tuskinpa ukkopaha on vieläkään tullut ymmärtäneeksi, ettei hänestä olisi tullut Suomen Pankin johtokunnan jäsentä, elleivät "ne hölmöt" olisi menneet sotaan puolustamaan isänmaan itsenäisyyttä.

Jokseenkin jokainen sotaorpo on elämänsä varrella joutunut kokemaan monenlaisia loukkauksia, pahantahtoisuutta, syrjintää ja suoraa fyysistä ja henkistä vihaa ja kaiken sen takia oppinut vaikenemaan. Osa on selvinnyt helpommalla ja pienemmin loukkauksin keskimäärää inhimillisemmissä naapurustoissa. Ihmisten kohtalot ovat erilaisia, mutta vaikenevassa maassa henkinen pahoinvointi on yhä edelleen raskas ongelma.

Kasvatustieteen tohtorin ja kenttäpiispa emerituksen avaus saattaa aloittaa erikoissektorin uuden vaiheen, jos tavanomaista rohkeampia itsensä likoon panevia keskustelijoita ilmaantuu riittävästi ja kyllin korkealla tasolla.

Suomessa on vahvat kuin kiveen hakatut perinteet auktoriteettiuskolle eikä tabuaiheita poimita keskusteluihin ennen kuin yhteiskunnan keulakuvat avaavat kuuluvasti suunsa. Tämä sotaorpojen ongelma olisi varsin helppo

asia käsitellä julkisessa keskustelussa, koska me suomalaiset emme ole sen syntyyn syyllisiä. Kun Stalinin Neuvostoliitto ja Hitlerin Saksa olivat tehneet elokuussa 1938 ns Molotovin-Ribbentropin paktin ja jakaneet koko Euroopan keskenään, ne tuhosivat ja tappoivat täysin järjettömästi ja siinä ohessa syntyi maanosan kattanut sotaorpojen ongelmakin. Ne vetivät Suomenkin mukaan tarkoituksenaan tuhota myös tämä maa ja tämän maan asukkaat.

Tuosta teemasta puhuminen ei voi olla tabu, ei nyt enää, kun sodan aloittajat ja teurastajat ovat kuolleet viimeistä vallanpitäjää myöten. Tuosta teemasta keskustelu voisi oikaista sekopäisen maanosan mielenterveyttä. Olisiko Suomen syytä tehdä EU:n puheenjohtajavaltiona loppuvuodesta esitys unionin laajuisesta vuotuisesta Sotaorpojen päivästä hyvänä avauksena. Voittoahan maanosa osaa juhlia, mutta raskaan osan kantajia ei muisteta.

Suomalaisen yhteiskunnan eri tasojen vallankäyttäjillä on havaintojen valossa sekä omituisia käsityksiä sotaorvoista että yleistä halua unohtaa koko ongelma, kun kukaan ei ole antanut hyväksyttävää esimerkkiä keskustelusta. Kokemukset eivät rohkaise otaksumaan, että tuloksiin johtavaa keskustelua saadaan syntymään. Tarvitaan yllyttämistä ja maanittelua kuin kurittomien lasten kasvattamiseksi. Siinä sopii toivoa, että Kanavan julkaisemasta kirjoituksesta kehittyy muurinmurtaja.

Martti Valkonen
VTM, toimittaja,
sotaorpo ja evakko

Sotaorvot tarvitsevat valtiovallan tukea Kanava 5/2019

Kanavan numerossa 4/2019 keskustelupalstalla oli Martti Valkosen kirjoitus "Sotaorvot on jo poistettu arkistojen hämärään", joka herätti myös minut tarttumaan aiheeseen. Valkonen oli saanut kimmokkeen kirjoitukselleen Hannu Niskasen ja Kaija Sepposen artikkelista "Isättömyyden pitkä varjo" (Kanava 3/2019).

Martti Valkonen nostaa kirjoituksessaan esiin tärkeän sotaorpojen tukiasian. Hän mainitsee valtion myöntämän kertaluontoisen korvauksen "verirahan", joka maksettiin kertasummana sotaorvoille vv 1958-62. Valkosen mukaan summa oli ehkä 900 tai 1 100 uutta markkaa ja kuitattiin postikonttorissa.

En ole kuullut aiemmin puhuttavan tällaisesta "verirahasta". Kyselin myös muutamilta muilta sotaorvoilta, eivätkä hekään tienneet kyseisestä tuesta. En ihmettele, vaikka omalla kohdallani ko. tuen mahdollisuus olisi jäänyt huomaamatta. Olin ehtinyt suorittaa Helsingin yliopistossa filosofian kandidaatin tutkinnon, kunnes kuulin, että olisin ollut oikeutettu asumaan Domuksessa ilmaiseksi tuon kolmen vuoden ajan. Opiskelemaan lähdin pankkilainan turvin syksyllä 1958 ja siitä maksoin vapaiden markkinoiden vuokra-asunnon kuukausittain.

Valtiovalta tuki sotaorpojen kouluttautumista ammattiin. Pääsääntö oli, että sotaorvoille taattaisiin se koulutustaso, jonka isä olisi voinut kustantaa, jos olisi jäänyt henkiin. Tästäkin tiedottaminen oli huonoa eikä saavuttanut läheskään kaikkia sotaorpoja. Oppikoulua käyvää voitiin tukea keskikouluun saakka oppimateriaalin hankinnassa kuitteja vastaan. Vapaaoppilas toki olin, mutta niin olivat muutkin varattomien perheiden hyvin menestyvät oppilaat. Yliopisto-opiskelut kustansin itse, ensin lainalla sitten työllä. Suvi Haapalahden mukaan muutama yksittäinen sotaorpo sai tukea myös korkeakouluopintoihin.

Olen usein hämmästellyt, miten huonosti, epätasaisesti ja sattumanvaraisesti sotaorpojen tukeminen oli valtiovallan taholta järjestetty. Jos jotain tukea oli mahdollista saada, siitä ei kunnolla tiedotettu. Tuki piti lisäksi nöyrtyä hakemaan kunnantoimistosta köyhäinavun luontoisesti ja sen saaminen saattoi olla osittain kiinni virkailijoiden asenteista. Erilaisten toimijoiden ja tahojen suuri määrä aiheutti järjestelmän sekavuutta. Erilaisiin tukiin oikeutetut sotalesket ja -orvot eivät saaneet tietoa oikeuksistaan eivätkä neuvontaa siitä, mistä ja miten he olisivat tukea voineet hakea. Joukkoon jäi useita väliinputoajia, jotka yksinkertaisesti eivät saaneet informaatiota ja opastusta avun hankintaan.

Lesken ja sotaorpojen huoltoeläke ei riittänyt jokapäiväiseen toimeentuloon. Yhteiskunta oli sodan aikana ja pitkään sen jälkeenkin aivan toinen kuin nyt. Monilla sotaleskillä ei ollut omaa ammattia. Perheen perustaminen ja tuleva elämä oli rakennettu isän ammatin varaan. Sodanaikaisessa yhteiskunnassa isättömäksi jääminen oli aivan eri asia kuin nyky-yhteiskunnassa. Sotaorvot olivat turvattomassa asemassa.

Lapsen elämässä isättömyys korostui suhteettomalla tavalla. Menetin isäni talvisodan viimeistä edellisenä päivänä noin puolivuotiaana, joten minulla ei ole hänestä mitään muistikuvaa. Lapsena muodostin kuitenkin omassa mielessäni hänestä lähes konkreettisen hahmon, joka seurasi minua koulumatkoilla. Ainakin koko kansakouluajan isän kaipuu oli jokapäiväistä ja jatkuvaa. Isän ikävä onkin yhteinen piirre kaikille sotaorvoille. Se on seurausta sodan ajan ja sodan jälkeisten lähivuosien kokemuksista. Sota aiheutti pienen lapsen mieleen trauman, joka on jättänyt jäljen koko elämän ajaksi kuten Niskasen ja Sepposen kirjoituksesta voi lukea. Eläkeiän kynnyksellä ajatukset siirtyvät yleensä lapsuuden aikoihin. Sodan aiheuttamat lapsuuden traumaattiset kokemukset pääsevät esiin ja heikentävät vanhuuden henkistä hyvinvointia.

Sotaorpojen järjestäytyminen yhdistyksiksi 2000-luvun taitteessa on osoitus yhteneväisistä lapsuuden kokemuksista, joiden vaikutukset oli tunnistettavissa eläkkeelle siirtymisen kynnyksellä. Ilmapiiri oli 90-luvulla vapautunut. Sotaorpous voitiin nostaa puheenaiheeksi. Maahamme syntyi nopeasti vilkkaasti toimivia yhdistyksiä, joiden tärkeimpänä antina jäsenilleen on ollut vertaistuki.

Maassamme on vielä n. 20 000-25 000 sotaorpoa. Valtiovalta on antanut sotaorvoille tunnustuksen vuonna 2013 ja yli 16000 sotaorpoa on Kaatuneitten Omaisten Liitto ry:n ylläpitämässä sotaorporekisterissä. Sotaorpojen keski-ikä on jo n. 80 vuotta, ja he tarvitsevat kuntoutusta. Monet ovat toimineet raskaissa pienipalkkaisissa ammateissa ja ovat tällä hetkellä heikossa taloudellisessa asemassa. - Sotaorvot ovat huonoista lähtökohdista huolimatta rakentaneet tätä maata työllään ainakin 1960-luvulta lähtien. Täten he ovat edesauttaneet sodanjälkeisen Suomen nopeaa taloudellista kasvua. - Valtiovallalla on vielä mahdollisuus suorittaa kunniavelka sotaorvoille saattamalla heidät lakisääteisen kuntoutuksen piiriin.

Hanna Tähti

Kaatuneitten Omaisten Liitto ry

Hallituksen jäsen

Emeritus professori Tampereen yliopisto